

RECENZE / BOOK REVIEW

Lubomír KOPEČEK – Vít HLOUŠEK – Roman CHYTILEK – Petra SVAČINOVÁ (eds.): Já platím, já rozhoduji! Političtí podnikatelé a jejich strany.

Brno 2018: B&P PUBLISHING, 291 s. ISBN 978-80-7485-173-5

Téma politických podnikatelů, resp. politických stran typu obchodní firmy, je (nejen) v českém prostředí navýsost aktuální. Zemětřesení, kterým prošel stranický systém v České republice po roce 2010, je předmětem zájmu veřejnosti, politických komentátorů i celé politologické obce. Vzestup stran politických podnikatelů a jejich volební úspěchy bývají dávány do souvislosti se selháním tzv. mainstreamových stran, korupčními skandály, politikou partitokracie a s tím spojeným odcizením významné části společnosti politickému systému, party dealignmentem. Významnou roli v tomto smyslu rovněž hraje využívání nových forem profesionálního politického marketingu, zejména v oblasti sociálních sítí a elektronických médií. Programové požadavky úspěšných podnikatelských stran a jejich lídrů vzbuzují obavy z narušení politického systému brzd a protivah, případně změny polistopadové zahraničně-politické orientace České republiky. Z tohoto důvodu si výzkum podnikatelských stran a jejich vlivu na politický systém zasluhuje mimořádnou pozornost.

Fenomén podnikatelských stran byl dosud v českém politologickém prostředí nahlížen mj. z pozice populismu (Kubát, Mejstřík), pohledem krize politického stranictví (Charvát, Just), personalizačních a anti-politických přístupů (Cabada), případně formou kratších časopiseckých textů, věnujících se problematice politického podnikání jako takové (Kopeček, Svačínová). Širší politologická debata vyústila do pokusu komplexněji zachytit fenomén podnikatelských stran v českém prostředí, který představuje kniha „Já platím, já rozhoduji! Političtí podnikatelé a jejich strany“. Knihu lze označit jako důležitý příspěvek české politologie k předmětné problematice a to zejména s ohledem na její nejen odborný, ale i popularizačně naučný charakter.

Editoři publikace, zejména Lubomír Kopeček a Vít Hloušek, představují osvědčený autorský tým, věnující se problematice stran, stranických systémů a srovnávací politologii. Ve svých textech se již v minulosti věnovali koncepčnímu rámci a institucionalizaci podnikatelských stran. Hloušek vyjma uvedeného publikoval texty zaměřené na cleavages a v roce 2012 popsal fungování Věcí veřejných jako strany podnikatelského typu. Kopeček, společně s další editorkou této knihy, Petrou Svačínovou, publikovali v roce 2015 článek věnující se komparativní analýze českých politických stran, se zaměřením na dichotomii stran podnikatelského typu (ANO, Úsvit)

a tzv. tradičních stran. Poslední ze čtveřice editorů, Roman Chytilík, se věnuje zejména zkoumání volebních systémů, vztahům mezi voliči a politickými stranami a politickému marketingu.

Publikaci můžeme, bez ohledu na jednotlivé kapitoly, rozdělit do pěti tematických bloků. První blok je věnován představení fenoménu podnikatelských stran v širším mezinárodním kontextu. V druhém bloku se autoři na základě teoretických východisek věnují typologizaci podnikatelských stran, ve třetím uvádí čtenáře do souvislostí specifických podmínek pro vznik podnikatelských stran v českém prostředí. Ve čtvrtém, nejobsáhlejší bloku, je formou případových studií pojednána čtveřice zkoumaných stran. Pátý blok je věnován voličům podnikatelských stran; dosažené poznatky jsou následně shrnuty v krátkém závěru. Kniha jako celek působí do jisté míry nesourodým dojmem. Autoři již v úvodu zmiňují snahu o odlehčený jazykový styl, „aby byl text přístupnější nejenom politologům, ale i širší čtenářské obci“. Zůstává otázkou, zda odborné pasáže, vztažené k teoretickým východiskům, jsou pro širší čtenářskou obec stravitelné, což ještě větší měrou platí pro kapitolu věnovanou voličům stran politických podnikatelů. Naopak, i přes poměrně obsáhlý exkurz k významu slova politický podnikatel, se nelze ubránit dojmu, že někteří z autorů se nevyvarovali negativních konotací a projekci osobních postojů ke zkoumaným stranám (ze strany autora recenze zcela pochopitelným), čímž se přiblížili publicistickému stylu. Shrnutu, najít přiměřeně vyvážený přístup mezi odborným a popularizačně naučným textem je velmi náročný úkol a i přes dílčí nedostatky lze konstatovat, že autoři se tohoto úkolu zhostili se ctí.

V úvodní části se Vít Hloušek a Lubomír Kopeček zabývají sémantikou sousloví politický podnikatel, přičemž jako klíčový označují vlastnický vztah politického podnikatele k politické straně. Formou srovnávací perspektivy představují více či méně známe příklady podnikatelských stran především evropské provenience. Zvláštní pozornost věnují italské Forza Italia a jejímu „vlastníku“, Silviu Berlusconi; na tomto klasickém příkladu seznamují čtenáře s charakterem podnikatelských stran.

V následné části jsou představena teoretická východiska výzkumu podnikatelských stran a stupeň dosaženého poznání. S odkazem na A. Krouwela autoři konstatují, že strana firma je dnes považována za jeden ze základních vývojových modelů politických stran. Vlastnímu vyjádření k diskusi, vedené v české politologii, totiž zda strana firma představuje podtyp strany kartelu, nebo se jedná o svébytný vývojový typ, se zdá se vyhýbají. Inspirováni J. Hopkinem, C. Paolucci a již zmiňovaným A. Krouwelem představují hlavní rysy stran obchodní firmy, za které považují genetický původ, organizaci, vztah k médiím a ideologii, společně s volebními apely a prostředím. Vycházejíce z uvedeného formulují definiční minimum o sedmi bodech, na jehož základě je možné identifikovat podnikatelské strany.

Za účelem zachycení rozdílů mezi jednotlivými podnikatelskými stranami pak navrhuje zkoumat vnější a vnitřní organizaci těchto stran. Na tomto základě stanovují typologii podnikatelských stran o dvou proměnných, které na jedné straně představují

(ne)existence členů a územních struktur strany, na druhé přítomnost politického podnikatele „s“ nebo „bez firmy“. Je vhodné zmínit, že ačkoli autoři vycházejí ze stejných zdrojů, jako například M. Novák, docházejí k částečně rozdílným závěrům. M. Novák pokládá za jeden z podmíněčných rysů strany firmy její navázání na finanční zdroje podnikatele. Hloušek s Kopečkem považují tuto podmínku za možnou, nikoliv nutnou, čímž rozšiřují okruh politických stran, které zahrnují do skupiny stran podnikatelských. Na rozdíl od dalších autorů (např. M. Klíma, J. Charvát, P. Just) tak považují za stranu podnikatelského typu rovněž Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury. Ačkoliv budou tyto závěry jistě podrobeny širší politologické diskusi, lze považovat stanovení definičních kritérií a typologie za pravděpodobně nejvýznamnější odborný přínos této publikace. Autoři v této části dále přibližují zvolený metodologický přístup k výzkumu stran podnikatelského typu a to prostřednictvím zkoumání vnitřních organizačních rysů těchto stran, jejich institucionalizace a role, kterou hráli či hrají jejich zakladatelé. Pro vysvětlení podpory, které strany dosáhly ze strany voličů, inzerují autoři zájem o základní programová východiska a profil příznivců těchto stran. Institucionalizaci stran je přikládán zásadní význam, přičemž autoři přejímají model R. Harmela a L. Svāsanda, tvořený třemi vývojovými fázemi: identifikací, organizací a stabilizací strany.

V další tematické části knihy Vít Hloušek a Lubomír Kopeček věnují pozornost obecným společensko-politickým podmínkám, které umožnily vzestup politických podnikatelů v České republice. V této souvislosti odkazují ke komplexním studiím na toto téma (např. Just a Charvát; Balík a Hloušek) a podávají rozsahem sporný úvod do této problematiky. Mezi všeobecně známými fakty popisují původ kritického vztahu Čechů k politickým stranám, selhání tzv. mainstreamových stran, zásadní milníky, kterými byl politický vývoj determinován, včetně východoevropských specifik a ekonomické deprese. Zajímavý je v tomto ohledu fakt, že autoři na tomto místě nezmiňují pád Nečasovi vlády v roce 2013 (zazní v jiných částech knihy), který je ve vztahu k vzestupu podnikatelských stran považován za zásadní. Závěr této části knihy tvoří přehledná tabulka podávající vhled do vývoje stran politických podnikatelů v letech 2008-2018. Představeny jsou Věci veřejné (VV), ANO, Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury (Úsvit) a Svoboda a přímá demokracie – Tomio Okamura (SPD). Vzhledem k tomu, že v následujících částech publikace jsou prezentovány případové studie těchto stran, je na místě vyjádřit jisté politování nad absencí náležitého uvedení, či odůvodnění vlastního výběru. Této otázce je věnováno pouze několik slov v úvodu knihy, kde autoři zdůvodňují okruh pojednávaných stran jejich vymezením oproti dalším projektům politických podnikatelů na základě významu (marginality). V jistém smyslu se dá hovořit o přístupu odvozeném z konceptu relevance politických stran G. Sartoriho. Následné studie skutečně potvrzují oprávněnost výběru, resp. zařazení dotčených stran mezi strany podnikatelské, podle stanovené metodologie. Zmapování méně úspěšných, či zcela neúspěšných projektů politických podnikatelů, jakými jsou V.

Železný, J. Bobošíková, M. Hamerský, P. Sehnal, M. Dospiva a další, by ovšem umožnilo přiblížit rozsah výskytu těchto aktivit a vysledovat určité trendy v oblasti problematiky podnikatelských stran; zároveň lépe pochopit příčiny (ne)úspěchu jednotlivých formací.

V další části se čtenář dostává k jádru publikace, případovým studiím jednotlivých politických stran. Zvolené řazení odpovídá časové ose vzniku stran, koherenci zajišťuje avizovaná jednotná struktura kapitol, sestávající z přiblížení vzniku a vývoje strany, zhodnocení významu role otce zakladatele, analýzy stranické organizace a jejího fungování a souhrnu programových apelů. Věci veřejné představuje jako první Vít Hloušek, následuje studie hnutí ANO z pera Lubomíra Kopečka, politickým projektům Tomia Okamury – Úsvitu a SPD – se ve zbývajících dvou kapitolách věnuje Petra Svačinová. V zásadě můžeme konstatovat, že až na drobné rozdíly v míře detailu (zde bych upozornil např. na přínosnou tabulku podávající přehled o vývoji podmínek členství ve stanovách VV, která u dalších stran absentuje), se podařilo udržet soudržnost jednotlivých kapitol. Mimořádná pozornost je věnována zakladatelům politických stran a jejich úloze v jednotlivých fázích institucionalizace. Obdobná pozornost je věnována organizaci, územnímu členění a vztahům mezi jednotlivými orgány strany, resp. kompetencím jednotlivých aktérů (vlastník/předseda, ústřední a lokální orgány, členové). Pro uvedení čtenáře do kontextu je poměrně detailně přiblížen profil zakladatelů stran a jejich případné finančně-firemní zázemí. Co se týče programových apelů stran, je největší prostor věnován zcela logicky SPD. Na závěr každé kapitoly je uvedeno krátké shrnutí, kde autor mj. formuluje příčiny (ne)úspěchu dané formace a hodnotí zvládnutí jednotlivých fází institucionalizace. Z dosažených poznatků vyplývají shodné rysy zkoumaných subjektů, zejména v oblasti vymezení se proti mainstreamovým stranám, v prezentovaném étosu změny, výskytu charismatických osobností se specifickými schopnostmi v čele (v případě VV zůstává vlastník strany v pozadí), nadprůměrném vlivu vlastníka na chod strany, exkluzivitě členství (extrémní příklad Úsvit), silně centralizovaném modelu organizace strany, osvojení si a využívání postmoderních forem politického marketingu a zvládnutí identifikační fáze institucionalizace. Rozdíly mezi stranami spočívají především ve způsobu vzniku stran, napojení na firemní struktury a z tohoto vyplývajícího rozsahu disponibilních zdrojů (lidských, finančních), míře využívání profesionálního personálu strany, budování územních struktur a členské základny, programových apelech (pozitivní očekávání/intenzita negativního vymezení), zvládnutí organizační a stabilizační fáze, intenzitě působení na stranický a politický systém (vládní angažmá/opozice).

Poslední tematický blok tvoří studie voličů podnikatelských stran, jejímž autorem je Roman Chytilék. Tato část vykazuje nejvyšší míru odlišnosti od zbývajících částí publikace, ať se již jedná o strukturu (samostatný úvod), formu použitého jazyka, množství prezentovaných dat. Jako cíl studie formuluje Chytilék verifikaci hypotézy existence „typického voliče českých podnikatelských stran, který by se odlišoval od politického mainstreamu“. Zároveň nastoluje otázku, zda je vůbec žádoucí, aby strany

tohoto typu budovaly užší vztahy s vybranými segmenty elektorátu. Prostřednictvím zahraničních příkladů poukazuje na rozdílné závěry, kdy někteří z politologů podmiňují volební institucionalizaci strany podporou sociálně, pohlavně a věkově determinovaného elektorátu, jiní poukazují na nezájem stran o navázání pevných vazeb z důvodu širších operativních příležitostí lídra (extrémní flexibilita). Představuje studii M. Rooduijna, který se na základě vlastního výzkumu přiklání k tezi, že voliči jednotlivých populistických stran se spíše odlišují ideologií, než aby tvořili jednotnou kategorii. Za významný považuje Chytilék koncept volební přilnavosti, založený na charakterových vlastnostech voličů. V tuzemském prostředí se Chytilék zabývá výzkumem volební volatility mezi léty 2013 a 2017, kde využívá šetření SC&C s.r.o., agentury Median, resp. analýz M. Škopa. Vycházeje ze studií L. Linka a V. Havlíka s P. Vodou konstatuje Chytilék velmi slabý vliv sociodemografických faktorů na způsob volby (ANO, VV 2013). Absenci analytických dat pro Úsvit (2013) a ANO s SPD (2017), řeší Chytilék vlastním výzkumem. Využívá metodu kauzálního trychtýře, s použitím čtyř binárních logistických regresních modelů, do kterých postupně dosazuje proměnné. Výsledkem je podíl šancí, zda bude respondent volit zkoumaný subjekt, či mainstreamové strany (ČSSD, KDU-ČSL, ODS, TOP09). Na základě výsledku analýz Chytilék identifikuje skupiny voličů jednotlivých stran, resp. jejich charakter a tematické priority. Dochází k závěru, že v českém prostředí se v masovém měřítku nevyskytují voliči podnikatelských stran, kteří by se zásadně odlišovali od mainstreamu. Ve vztahu k voličské institucionalizaci specifikuje Chytilék rizika, která u ANO spatřuje v širším rozproštění voličské podpory a tím větší citlivosti voličů na možné zklamání (osoba lídra, výkonnost, kompetentnost), u SPD v udržení přitažlivosti programového apelu. K nepochybně přínosným výsledkům Chytilkova výzkumu je nezbytné přistupovat opatrně a to z několika důvodů. Sám autor upozorňuje na nedostatečně reprezentativní vzorek respondentů volících Úsvit v roce 2013. Rovněž poměr těchto respondentů (Úsvit N=45; SPD N=90; ANO N=306) není ideální. Přiřazení otázky vztahující se ke kompetencím pouze v případě ANO může být vnímáno jako problematické. S ohledem na povolební sběr dat lze podobně relativizovat výsledky odpovědí na otázku vztahující se k odcizení se politickému systému.

Dosažené poznatky jednotlivých částí publikace shrnuje v krátkém závěru Lubomír Kopeček. Na základě vývojových fází institucionalizace prezentuje rozdílnou úspěšnost jednotlivých stran, které následně přiřazuje k jednotlivým typům: ANO, VV – strana se členy a územní strukturou, politický podnikatel s firmou; Úsvit – strana bez členů a územních struktur, politický podnikatel bez firmy; SPD – strana se členy a územními strukturami, politický podnikatel bez firmy. Nutno poznamenat, že uvedené zařazení Úsvitu vzbuzuje značné pochybnosti, zvláště při absenci řádného odůvodnění. Existence členů, byť v minimálním počtu, zapříčinila ztroskotání Okamurova projektu a právě tím se liší např. od Strany pro svobodu G. Wilderse. Lze se domnívat, že tento moment bude

podroben širší diskusi a případné revizi. Publikace je zakončena zamyšlením nad stavem politického systému v ČR, do jaké míry může být vzestupem podnikatelských stran ohrožen. Kopeček klade vývoj do širšího, evropského kontextu, přičemž dochází k mírně optimistickému závěru.

Nahlížíme-li recenzovanou publikaci komplexně, nelze než hovořit o významném příspěvku k diskusi o problematice stran politických podnikatelů. Teoretický přínos pro politologickou obec byl popsán výše, publikace má vzhledem k svému charakteru rovněž význam ve smyslu popularizace politologie ve veřejném prostoru a kultivace českého voliče. Může rovněž posloužit jako základ pro další výzkum širšího spektra podnikatelských stran, jejich vlivu na politický systém a k prohloubení zde prezentovaných poznatků.

Milan Baroch
Metropolitní univerzita Praha